

Радослав Гаћиновић*

Институт за политичке студије, Београд

ГРАЂАНСКИ РАТ КАО ОБЛИК УГРОЖАВАЊА КАПАЦИТЕТА СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВЕ**

*Никада човек не може тако угрозити живот као
кад жели да га поправи, а не зна ни зашто ни како
да га поправи, нити зна јели то поправљање или
кварење, поготову ако изгуби свој мир.*

Меша Селимовић (Тврђава)

Сажетак

Овај рад је покушај аутора да са политичко-правног аспекта анализира суштину, облике и карактеристике грађанских ратова. Такође, овај рад упозорава да грађански ратови најдиректније угрожавају капацитет система безбедности модерне државе. Као врста унутрашњег оружаног сукоба, грађански рат не подлеже правилима међународног ратног права, тако да стране које га воде не уживају статус страна у сукобу у смислу овог права. За такве сукобе међународно

---

* Имејл-адреса: radoslav.gacinovic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

право резервише само минимум правних правила која ће бити примењивана. Разлог је што се овакав рат води унутар државе која, остварује персоналну супрематију (врховни надзор, врховна власт) над побуњеницима, те стога грађански рат улази у круг њене унутрашње надлежности која искључује право другим државама да се у њега мешају. Другим речима, легална власт такве државе је овлашћена да прибегне оружју како би заштитила постојећи *status quo*, док се побуњеници у свим правним системима сматрају кривично одговорним за примену оружаног насиља против легалне власти. Дакле, грађански рат (*civil war*) је оружани сукоб већих размера који се води унутар једне државе између њених држављана (грађана). Грађански ратови се никада не завршавају компромисом, тј. они трају док једна од зараћених страна не победи или док се силом од стране неке моћне државе – држава или ОУН силом наметне мир.

Кључне речи: грађански рат, насиље, угрожавање, систем, капацитет, демократија

Грађански рат (енгл. *civil war*) је оружани сукоб већих размера који се води унутар једне државе између њених држављана (грађана). Грађански ратови су најрадикалнији облици противправног решавања унутрашњих противречности. Мањи унутрашњи сукоби или побуне могу бити увод у грађански рат уколико постојећа власт није демократска и није способна да превентивно делује. Грађански рат најгрубље нарушава капацитет система безбедности модерне државе, као и политичко-правну сигурност грађана.¹

Дакле, грађански рат је оружана борба између политичких, националних и других антагонистичких друштвених група у

---

1 Капацитет (лат. *capacitas*) система безбедности се не огледа само у бројном стању материјално техничких средстава, опреме и наоружања који се користе у одбрани државе и њених грађана. Капацитет система безбедности се огледа и у географском положају државе, њеним богатствима, броју становника, организацији система безбедности и обучености људи, тј. носилаца система безбедности државе и њиховом осећају одговорности за активно учешће у систему безбедности. Капацитет система безбедности се огледа и у способности припадника безбедносних структура да ефикасно и стално примењују стратегију одвраћања и у случају потребе стратегију узвраћања. Ниво оспособљености свих структура система безбедности је веома битан у сваком смислу, а посебно у способности за превентивно деловање, правовремено препознавање и процену опасности (Gašćinović 2013, 241).

једној земљи, а ради остваривања политичких и економских интереса. У случају унутрашњег сукоба, веома је битно правремено утврдити да ли је то грађански рат или нека друга врста унутрашњег оружаног сукоба. Постоји више примера у историји када су унутрашњи немири, побуне и грађански ратови, укључујући и војне и државне ударе, подстицани са стране, у циљу остваривања интереса великих сила или стварања погодне тла за страну војну интервенцију – агресију. Најконкретнији пример подстицања унутрашњих сукоба од стране неких великих сила је стварање турбулентног стања на Косову и Метохији као увод у агресију НАТО пакта на СРЈ 1999. године.

Могуће је, такође, да се грађански рат води паралелно са међународним, а то је онда када легална власт истовремено ратује са побуњеничким снагама и снагама агресора. Међутим, често је веома тешко утврдити да ли се један унутрашњи оружани сукоб може сматрати грађанским ратом или само обичном побуном. Међународно право није прописало критеријуме за то разликовање, тако да се сваки унутрашњи сукоб посматра индивидуално, а процена се доноси на основу следећих критерија: *интензитет и трајање оружаног сукоба; њихов територијални опсег; обим ангажовања снага; војна организованост учесника у сукобу; потчињеност побуњеника својим политичким елитама (влади de facto); поштовање правила и обичаја ратовања и др.* Ово су, само елементи који се захтевају за евентуално признавање учесника у грађанском рату као ратујуће стране.

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ ДЕФИНИСАЊА ГРАЂАНСКОГ РАТА

Међународно право је у својим документима класификовало унутрашње сукобе иако су у надлежности националних држава. Унутрашње сукобе посебно дефинише Протокол II из 1977. године, који своју примену везује за оружане сукобе који се одвијају на територији стране уговорнице *„између њених оружаног снага и отпадничких оружаног снага или других организованих наоружаних група, под одговорном командом врше такву контролу над делом*

њене територије која им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције, и да примењују овај протокол”. Из тог разлога он се неће примењивати „на ситуације унутрашњих немира и затегнутости, као што су побуне, изоловани и спорадични акти насиља и остали акти сличне природе, јер то нису оружани сукоби” (Protocol II 1977, Art. 1). Из ове формулације јасно се види да се овај акт односи само на оружане сукобе грађанског карактера, тј. грађанске ратове, при чему је одредио њихове конститутивне елементе, а то су: да се такви ратови воде између легалних и отпадничких оружаних снага или других наоружаних група; да су отпадничке снаге и наоружане групе организоване и да се налазе под одговорном контролом; да ове снаге и групе врше контролу над делом државне територије која им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције и да у вршењу војних операција поштују одредбе Протокола II (Гаџиновић 2009, 87).

Као врста унутрашњег оружаног сукоба, грађански рат не подлеже правилима међународног ратног права, тако да стране које га воде не уживају статус страна у сукобу у смислу овог права. За такве сукобе међународно право резервише само минимум правних правила која ће бити примењивана. *Разлог је што се овакав рат води унутар државе која, остварује персоналну супрематију (врховни надзор, врховна власт) над побуњеницима, те стога грађански рат улази у круг њене унутрашње надлежности која искључује право другим државама да се у њега мешају. Другим речима, легална власт такве државе је овлашћена да прибегне оружју како би заштитила постојећи status quo, док се побуњеници у свим правним системима сматрају кривично одговорним за примену оружаног насиља против легалне власти.*

Побуњеници увек настоје да ниво њиховог насиља прерасте у грађански рат, како би се пред међународном заједницом правно изједначио положај страна у сукобу (побуњеника и државе), а то ће бити онда када побуњеници издејствују од легалне владе признање својства ратујуће стране. Такво признање обично се даје под следећим условима: ако устаници контролишу један део националне територије; ако на челу имају локалну владу која *de facto* врши суверена права на контролисану територију и ако борбу воде организоване

јединице потчињене војној дисциплини, које поштују законе и обичаје ратног права.

У таквом случају грађански рат мора да се води у складу са правилима међународног ратног права, јер све сукобљене стране ставља у исти правни положај. Уколико је и друга држава признала овакво својство побуњеника, стиче обавезу да се према обема ратујућим странама понаша неутрално у складу са правилима о неутралности. У оба случаја призната страна добија и својство субјекта међународног ратног права, а легална влада престаје да буде одговорна за поступке побуњеника.²

Дакле, унутрашњи оружани сукоби, тиме и грађански ратови, спадају у унутрашњу надлежност држава. Та чињеница индиректно је потврђена и Повељом УН која уопште не помиње овакве сукобе, а у чл. 2 (тачка 7), искључује могућност да се ОУН „уплиће у питања која се налазе строго у оквиру унутрашње надлежности сваке државе” (Charter of the United Nations 1945, Art. 2). То значи да ова организација нема право да се меша ни у унутрашње оружане сукобе, макар они имали и карактер грађанског рата. Међутим, из тога се не треба изводити закључак да је ОУН потпуно индиферентна према овим појавама, посебно ако оне прете да угрозе међународни мир или да прерасту у међународни оружани сукоб. У таквим ситуацијама Савет безбедности на основу Повеље УН има право да интервенише механизмима мирног решавања спорова (Глава VI), али средствима колективне принуде (Глава VII). Остале земље ни у таквим ситуацијама немају право да се на било који начин мешају у унутрашње оружане сукобе, осим да учине дипломатске напоре како би се они што пре окончали.³

2 Поред овог признања, као блажи облик, у пракси је познато и тзв. *признање својства устанка*, које се обично даје онда када они по својој снази још увек не представљају равноправног партнера влади и када не контролишу знатнији део територије. Признањем овакве врсте, устаници се у свом положају не изједначавају са владом, али из таквог признања стичу право на ограничену заштиту прописаним међународним правом, тј. Женевским конвенцијама из 1949. године (чл. 3) и Протоколом II из 1977. године. Држава која их је признала, било њихова сопствена или нека друга, након тога више их не може сматрати обичним побуњеницима (Vučinić 2006, 427).

3 У периоду између 1989. и 2001. године, далеко најбројнији су били интерни оружани сукоби око управљања (грађански ратови) или око територије (сукоби око формирања држава). У том периоду избило је 118 грађанских ратова у поређењу са само осам међудржавних ратова. Почетком 2002. године у свету је беснело 35 грађанских ратова, а вођена су само три прекогранична грађанска сукоба. (Подаци за период 1989–2001. године заснивају се на

С обзиром на бројност грађанских ратова после Другог светског рата и интензитет борби, по први пут у историји учињен је покушај 1949. године да се и грађански ратови регулишу међународним правом ради минималне заштите људи и материјалних вредности у друштву. Дакле, члан 3 Женевске конвенције из 1949. године обавезује државе да примене „бар следеће одредбе”: Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, лишења слободе или било ког другог узрока, поступаће се у свакој прилици човечно, без икакве дискриминације засноване на раси, полу, боји коже, вери или убеђењу. У том циљу забрањени су у свако доба и на сваком месту према наведеним лицима следећи поступци: повреда живота и телесног интегритета, убиства, сакаћења, свирепости и мучења; узимање талаца; повреда личног достојанства; изрицање и извршење казне без суђења од стране редовних судова и рањеници и болесници треба да буду прихваћени и неговани (Gaćinović 2010, 161).

Ове одредбе нису знатније утицале на потоње грађанске ратове.⁴ Под утицајем страхота грађанских ратова, Генерална скупштина је усвојила Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да стране у сукобу немају неограничену слободу у обрачуна са противником; у свим оружаним сукобима морају се поштовати хуманитарна начела (UNSC, S/RES/244)). Отишло се, међутим, и корак даље. Женевске конвенције из 1949, године допуњене су Протоколима I и II, усвојеним на конференцији у Женеви 1977. године. У чл. 4 Протокола II прецизно су побројане основне гаранције у грађанским ратовима у односу на „сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у

Воленстину и Соленбергу (Volenstin i Solenberg 2001), *Defence Monitor* (January 2002, стр. 4–5) и Гледичу (Gleditsch et al, 2002).

4 У време Алжирског рата Француска, која је иначе потписала и ратификовала Женевску конвенцију, заузела је став да је у питању „одржање унутрашњег поретка”, и да никаква међународна ограничења нису прихватљива. Француски парламент је подржао став свог тадашњег министра одбране Шеваљеа, који је изјавио 25. маја 1955. године да се против устаника не може борити апстрактним средствима: „Против њих борит ћемо се средствима идентичним њиховим *Lex Talionis*, око за око, зуб за зуб.” То је стриктно и примењено, и уследило је масовно стрељање припадника Алжирског ослободилачког покрета (ФЛН). Жртве рата процењене су на око 2.500.000 лица или четвртину укупног становништва Алжира. Ни остали грађански ратови нису имали ништа мање трагични исход (Avramov 1999, 13).

непријатељствима”. Протокол не значи негацију суверенитета; у чл. 3 изричито се констатује:

1. *„Не може се позивати ни на једну одредбу из овог протокола да би се угрозио суверенитет земље или одговорност владе да свим законитим средствима одржава или поново успостави закон и ред у држави или да брани национално јединство и територијални интегритет државе”* (Protocol II 1977, Art. 3)

2. *„Не може се позивати ни на једну одредбу из овог Протокола као оправдање за интервенцију директну или индиректну, из било ког разлога, у оружани сукоб или унутрашње или спољне послове стране уговорнице на чијој је територији дошло до сукоба”* (Protocol II 1977, Art. 3).

Према томе, позитивно међународно право полази од пресумпције у корист легалне војне силе и легитимне владе. Но, Протоколом II из 1977. године не регулишу се односи страна у сукобу на целовит и свеобухватан начин. Другим речима, сада не постоји “*Jus in bello interno*” као систем правила.⁵

Генерална скупштина усвојила је 1968. године, Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да стране у сукобу немају неограничену слободу у обрачуна са противником; у свим оружаним сукобима морају се поштовати хуманитарна начела (UNSC, S/RES/244).

Члан 3. Женевских конвенција разрађен је и допуњен Протоколом (Протокол II), усвојеним на дипломатској конференцији у Женеви јула 1977. године. У члану 4. Протокол прецизира основне границе у односу на „сва лица која не узимају директно учешће или која су престала да учествују у непријатељствима” (Protocol II 1977, Art. 4).

⁵ Унутрашњи сукоби су по правилу, у унутрашњој надлежности држава. Међутим, бројност унутрашњих сукоба у последње време, интензитет борбе и огромне жртве које су изазвале довеле су до покушаја да се и ови сукоби регулишу међународним правом. Члан 3. Женевских конвенција из 1949. године, посвећен је овом питању. Треба додати да су и раније чињени покушаји у том правцу. На пример Црвени крст је 1912. године, на једном међународном скупу предлагао да се размотри ово питање. Ова хуманитарна организација пружала је значајну помоћ жртвама овим сукоба за време Октобарске револуције 1918. године, у Мађарској револуцији 1919. године, и низу других. Међутим, на правном терену први резултати постигнути су кроз женевске конвенције о заштити жртава рата из 1949. године (Gaćinović 2013, 248).

Списку забрањених дела против ових лица Протокол додаје: насиље над животом, здрављем и физичким или менталним благостањем, колективне казне, акте тероризма, робовање и трговина робљем у свим његовим облицима. Посебну заштиту Протокол предвиђа за рањенике, болеснике и бродоломнике, „било да су учествовали у оружаном сукобу или не” (Protocol II 1977, Art. 4). У погледу цивилног становништва Протокол садржи одредбе о општој заштити, а у члану 13. изричито наводи да цивилно становништво не сме бити предмет напада, као ни објекти неопходни за живот овог дела становништва (Protocol II 1977, Art. 13). Све су то само први покушаји да се људској личности пружи минимална заштита. У савременим условима још увек не можемо говорити о праву унутрашњих сукоба, *ius in bello interno* као целовит систем не постоји (Avramov 2011, 649–653).

КАРАКТЕРИСТИКЕ ГРАЂАНСКИХ РАТОВА

Грађански ратови који су проузроковали најмање 1.000 цивилних и војних жртава годишње догодили су се 242 пута у периоду између 1816. и 2001. године. Што се тиче грађанских ратова после 1816. године, три четвртине од укупног броја почео је после 1945. године, а учесталост се непосредно повећавала сваких десет година (готово половина укупног броја грађанских ратова после Бечког конгреса 1816. године избила је након окончања хладног рата). Ипак, овај тренд убрзавања делимично је резултат повећања броја независних држава у глобалном систему што је допринело да грађански ратови постану статистички вероватнији.⁶ У сваком случају, грађански ратови потичу из сличних новонасталих услова и концентрисани су око неколико истакнутих питања као што су: *Етничке групе* које траже већу аутономију или настоје да за себе створе независну државу; *међународне борбе* које се воде за стицање контроле неке постојеће државе и „*неуспешне државе*”, у којима је власт националне државе доживела колапс и у којима је избила оружана борба између супарничких етничких милиција, ратних господара или

6 Подаци за период 1816–1988 добијени су захваљујући пројекту Корелати рата (*Correlates of War*) под руководством Ј. Дејвида Сингера и Мелвина Смола; подаци за период 1989–2001. године заснивају се на (Volenstin i Solenberg 2001; Gleditsch et al. 2002).

криминалних организација које настоје да стекну власт и успоставе контролу над државом. У периоду од 1989. до 2000. године, укупно 111 оружаних сукоба је било активно у свакој години широм света, а девет од ових грађанских ратова је било „интернационализовано” због војне интервенције једне или више страних држава. У 2001. години, пет спољних сила је интервенисало у 35 грађанских ратова који су били у току (Kegli i Vitkof 2004, 611–613).

Дакле, најзначајније карактеристике грађанских ратова су: интернационализација унутрашњег сукоба у циљу спољне интервенције на страни једног учесника у грађанском рату (Kegli i Vitkof, 2004, 614); значајна карактеристика грађанских ратова јесте њихова жестина; број жртава у грађанском насиљу је веома је висок (Kegli i Vitkof, 2004, 614); „Најсуровији сукоби догађају се код куће” што је постало уобичајено у новијим грађанским ратовима. Кључна карактеристика грађанских ратова је њихово, по правилу, дуго трајање. У највећем броју случајева, грађански рат личи на споро мучење. Карактеристика грађанских ратова је њихова резистентност на решења путем преговора. Грађански ратови се ретко завршавају компромисом, већ се воде док једна страна не издејствује победу и успостави власт или док мир буде наметнут од стране међународне заједнице. Бруталност у току грађанског рата према противничкој страни; масовност у грађанском рату је у новије време све већа, води ка тоталном рату; не селективност у избору жртава је све присутнија. Сукобљене стране настоје да противнику нанесу што веће губитке, не поштујући међународно хуманитарно право; офанзивност као једна од веома значајних карактеристика грађанских ратова на почетку ХХИ века, све је присутнија, јер зарађене стране настоје да што пре освоје територију коју контролише противник не бирајући средства.

ОБЛИЦИ ГРАЂАНСКИХ РАТОВА

Грађански ратови према облицима испољавања се могу класификовати као династички сукоби, верски ратови, идеолошки ратови сецесионистички, односно, сепаратистички грађански ратови. *Династички сукоби*, односно сукоби између

различитих племићких породица или чланова једне те исте племићке породице који се воде око престола у монархијама. Ово је најстарији облик грађанског рата, који је с поступним нестанком монархија готово у потпуности ишчезао из данашњег света.

Верски ратови, који су последица настојања да се становништву неке државе наметне или забрани нека вероисповест, класичан пример су хугенотски ратови у Француској XVI века.

Идеолошки ратови, узроковани непомирљивим идеолошким супротностима између разних друштвених група у оквиру једне државе или друштва. Најчешће настају као последица успешне револуције или неуспелог државног удара. Карактеристични су за XIX и XX век, а најпознатији пример је руски грађански рат.

Сецесионистички, односно сепаратистички ратови који настају као последица настојања да се поједини делови државе насилно отцепе од матичне државе. Подстицај им је дала идеологија национализма и иредентизма у XIX веку, односно постојање вишеетничких држава у савременом свету.

Грађанске ратове подстичу бројни идеолошки, демографски, верски, етнички, економски, социо-структурални и политички услови. Грађански рат и револуција се истовремено бране као инструменти правде и осуђују као неморално прихватање насилне промене. Они садрже компоненте и једног и другог. Они који су довели до америчке, кинеске и руске револуције тврде да је насиље било неопходно да би се остварила социјална промена, политичка слобода и независност. Силе од којих су они тражили ослобођење осуђивале су неморалност њихових метода.

Међу изворима грађанског рата, унутрашње насиље је реакција на разочарење и *релативну оскудицу* – схватање људи да су неоправдано лишени богатства и статуса који заслужују у поређењу са привилегованима. Када очекивања онога што људи сматрају да заслужују расту брже од материјалне реализације, расте и могућност сукоба.⁷

⁷ Међу најкрвавијим грађанским ратовима је рат у ДР Конгу (1998–2003), у којем је у борбама и услед хуманитарне кризе која је уследила, живот изгубило око 5,4 милиона људи. У

Носиоци свих грађанских побуна често су национални покрети за независност. „Преко две трећине свих оружаних сукоба у свету између 1945 и 1995. године били су манифестације подухвата стварања државе” (Holsti 1996, 319–339). Насиље је често представљало начин на који су се државе рађале, или начин на који им је то ускраћивано.

Снажно идентификовање са неком етничком групом такође може да изазове грађанске ратове, поготово уколико је влада репресивна, тј. ако није демократска. У земљама које постоје на почетку XXI века, живи чак 5.000 посебних „нација” или посебних домаћих народа, а у многим од ових недржавних нација постоје чланови који желе да употребе насиље и тероризам против других националности или владајуће већине. У периоду од 1990 до 1995. године, половина земаља у којима су се водили грађански ратови биле су оне у којима су етничке мањине чиниле 10 до 15 % становништва.⁸

Многе новонастале владе су нестабилне и растурају се у покушају да на ефикасан начин овладају влашћу која им по међународном праву даје суверенитет у управљању стварима у оквиру територијалних граница. Лоше управљање владине администрације изазива праву епидемију *неуспешних држава* на читавој планети, док пометња, незадовољство и неред наводе на побуну очајно становништво које живи у условима анархије. Према извештају „*радне групе за неуспешне државе*” Централне обавештајне агенције САД, грађански ратови који су резултат пропасти држава, довели су до тога да се 113 држава разбије на посебне јединице у периоду од 1955. до 1994. године. У 2002. години, још 18 држава се сматрало земљама „*високог ризика*”, подложним разарању због грађанске побуне против неспособне владе (Kegli i Vitkof 2004, 617–618).

новије грађанске ратове са око милион и више жртава спадају ратови у Нигерији (1967–1970), Мозамбику (1976–1993), Авганистану (од 1979, па надаље), Судану (1983–2005), Руанди (1990–1994). Око 500.000 мртвих било је у грађанским ратовима у: Етиопији (1974–1991), Анголи (1975–2002), Уганди (1979–1986) (Krivokapić, 2010, 708).

8 После Другог светског рата, у мултиетничким државама веома су чести били грађански ратови изазвани старом етничком или расном мржњом. Између 1945. и 1981. године, констатовано је 258 случајева *етничког ратовања*, а у 40% њих је дошло до веома високог степена насиља. У периоду од 1993. до 1994. године 26 739 000 избеглица побегло је од 50 великих етнонационалних сукоба, а у сваком од њих је у просеку било 800 000 погинулих (Smith 1997).

Узроци пропасти, тј. распада држава и грађанске дезинтеграције су бројни, али неуспешне државе имају неке кључне карактеристике. Поменути извештај Агенције ЦИА истиче да: Демократија углавном снижава опасност од неуспешности државе – аутократија га повећава; сиромашне демократије су, ипак, нестабилније и од богатих демократија и од сиромашних недемократија, а сиромашне демократије које не побољшавају животни стандард су посебно рањиве; најбољи предсказивач неуспеха је висока смртност деце; стиче се утисак да високи ниво трговинске отворености спасава сваку врсту режима од неуспеха; државе које имају правичне прописе који омогућавају висок степен међународне трговинске размене, стичу стабилност; постојање „омладинског бума” – великог пропорционалног удела популације младих одраслих особа у укупном становништву – повећава опасност од грађанског рата због тога што се велики број недовољно запослених младих људи лако може мобилисати за акцију и масовна убијања се често повезују са ниским нивоима трговинске отворености, делимично због тога што су земље са малом спољном трговином често недовољно везане за међународну заједницу (Zimmerman 1996, 46).

Грађански рат је оружана борба између политичких, националних и других антагонистичких друштвених група у једној земљи, а ради остваривања политичких и економских интереса. Такође је значајан узрок нагомиланост и нерешени социјални, економски, политички и други односи међу народима (Krivokarić 2010, 706).⁹

---

9 У периоду од 1945–2005, верује се да је у свету вођено више од 200 грађанских ратова, од укупно 82 оружана сукоба у периоду од 1990–1995, чак 79 их је вођено унутар државних граница. Тако су 1999. од 27 већих оружаних сукоба широм света, који су се тicali 25 држава, само два сукоба имала међудржавни карактер. Један од најдужих био је рат у Судану, који је трајао 21. годину и до потписивања мировног споразума у Најробију (2005) однео огромне жртве. Грађански рат у Шри Ланки, тј. борба тзв. Тигрова тамилског Елама, познатијих под називом „Тамилски тигрови” за независност етничке тамилске мањине на североистоку земље, трајао је 26 година (1983–2009) и завршио се поразом побуњеника. Уопште, грађански ратови су нарочито сурови и праћени немилосрдним обрачунима сукобљених страна. Тако је у грађанском рату у Русији страдало неколико милиона људи, а страдања су се наставила и након победе Бољшевика. У грађанском рату у Шпанији погинуло је око милион људи, а верује се да их је исто толико страдало касније у обрачуну Франковог режима са неистомисљеницима. У грађанском рату у Кини (1928–1949) страдало је између 1,3 милиона. и 6,1 милион људи, не рачунајући жртве Другог светског рата (Krivokarić 2010, 706).

Дакле, грађански рат је оружани сукоб грађана исте државе. Грађански рат се може поистовећивати са ратовима за национално ослобођење који представљају посебну категорију ратова. Ови ратови настају онда када се социјални или политички сукоби у једној држави покажу непремостивим. Пример је грађански рат у Шпанији, али и све социјалне револуције у свету. Основни сукоб може бити и расни, као што је био грађански рат северних и јужних држава САД.

Грађански ратови прате човечанство још од првих организованих друштвених заједница. У античким државама се тако могу оквалификовати сукоби између владајуће класе и робова (нпр. Спартаков устанак и рат), многи крвави унутрашњи сукоби у борби за власт који су вођени између великих политичких група унутар владајуће класе, као и ратови између владајућих и потчињених народа. У основи, по много чему сличне врсте грађанских ратова јављају се и у средњем веку и касније, све до почетка ХХИ века, с тим да се, поред наведених, као разлози за сукоб све више појављују верска и етничка нетрпељивост, односно идеолошка непомирљивост.¹⁰

Од грађанских ратова на територији бивше СФР Југославије најкрвавији је био рат у Босни и Херцеговини. Иако су неки страни извори процењивали да је страдало у БиХ 350 000 људи, сарајевски истраживачко-документациони центар је утврдио да је током грађанског рата у БиХ живот изгубило 97 207 лица, од којих 64 036 (65,8 %) Бошњака, 24 905 (25,6 %) Срба, 7788 (8%) Хрвата и 478 осталих – што отприлике одговара предратној етничкој структури становништва у БиХ (Krivokarić 2010, 308).

Грађански ратови не само да су познати по необичној бруталности, већ изазивају и друге недаће, посебно у недовољно развијеним земљама. Људи не гину само од руке противника, већ понекад у далеко већој мери услед тога што

10 Најпознатији грађански ратови у новијој историји били су у: Енглеској (1639–1652), САД (1861–1865), Русији (1917–1921), Кини (1928–1937; 1945–1949), Шпанији (1936–1939), Грчкој (1946–1949), и др. А у савремено доба, у : Судану (1955–1972; 1983–2005), Анголи (1974–1989; 1995–2002), Кампучији (Камбоџи, 1978–1993; 1997–1998), Никарагви (1979–1989), Шри Ланки (1983–2009), Авганистану (1992–2001), Руанди (1990–1994), ДР Конгу (1996–1997; 1998–2003), Судану (1955–1972; 1983–2005) и др. Грађански ратови вођени су и у Југославији, за време Другог светског рата (1941–1945) и током разбијања бивше СФР Југославије (1991–1995) (Krivokarić 2010, 308).

је нарушен нормалан живот, тј. због несташице хране, воде, лекарске неге и сл.

Са материјалне стране грађански рат је организовани оружани сукоб и по својим спољним обележјима може бити веома сличан или чак истоветан са међународним сукобом; може имати облик фронталног рата или герилског. Разлика, дакле, између грађанског и међународног сукоба није у начину вођења рата, него у природи ратујућих страна. Грађански ратови могу имати за циљ мењање постојећег политичког система или режима, отцепљење и припајање другој држави или пак стварање посебне самосталне државе. Грађански рат који се данас води у Либану, има на пример, корене у нерешеним социјалним проблемима, верској нетрпељивости, али и мешању трећих држава у унутрашње ствари ове земље. Положај страна у грађанском рату може бити изједначен уколико побуњеничка страна издејствује признање својства ратујуће стране од стране легалне владе. Некада су грађански ратови били строго унутрашња ствар. Генерална скупштина УН у више наврата указала је да су унутрашњи сукоби ствар односне државе. Међутим, још од Шпанског грађанског рата 1936. године до почетка XXI века, многи грађански ратови били су претходнице или епизоде међународних сукоба. Унутрашњи сукоби могу бити и последица индиректне агресије. Генерална скупштина дефинишући агресију подвела је под овај појам и убацивање оружаних банди, групе најамника у земљи, са циљем да изврше акте оружаног нациља и изазову неред или побуну. У овом случају држава има право да предузме мере на основу свог унутрашњег законодавства, али може квалификовати те мере и као самоодбрану на основу међународног права (Аврамов и Крећа 2007, 590)

У ситуацији када је рат проглашен за међународни злочин, формални ратови који би отпочели објавом, сасвим логично, све су мање вероватни, јер ниједна земља не жели да уђе у ризик да је Међународна заједница осуди као агресора, али зато кроз изазивање грађанских ратова империјалистичке силе настоје прикривено да остваре свој циљ. Највећи број локалних ратова који су се одиграли у свету после Другог светског рата отпочели су као грађански ратови, да би након стране војне интервенције прерасли у међународне сукобе, на

пример Конго, Вијетнам, Либан итд. (Avramov i Kreća 2007, 590)

По својој унутрашњој логици грађански рат је тоталан и не признаје категорију неутралности. Отуда су грађански ратови ушли у историју као најокрутнији облик ратовања, као на пример грађански рат у Русији 1917. године, у Шпанији 1936. године, Либану 1959. године, Југославији 1991. Генерална скупштина признала је „народима изложеним колонијалном угњетавању право да за своју борбу, која је у складу са циљевима и начелима Повеље, захтевају и добију општу подршку” (Jakovljević 1967, 147).

Иако су унутрашњи сукоби у надлежности држава, Међународна заједница није потпуно равнодушна према њима. Право интервенције Уједињених нација постоји уколико унутрашње стање у једној земљи или унутрашњи немири прете да наруше међународни мир или прерасту у међународни сукоб, уколико интервенција има за циљ да потпомогне остварење права на самоопредељење народа под колонијалном доминацијом, како би се спречиле масовне жртве. Тако на пример: Уједињене нације интервенисале су у Индонезанско-холандском сукобу, када је Холандија, након завршетка Другог светског рата, покушала да успостави колонијалну администрацију у том делу свог бившег колонијалног царства. Уједињене нације упутиле су 1961. године међународне војне снаге у Конгу, у циљу обезбеђења политичке независности ове земље, али и спречавање даљег разбуктавања грађанског рата. Интервенција Уједињених нација у Нигерији поводом покушаја отцепљења Бијафре, мотивисана је хуманитарним разлозима и спречавањем сецесије. *У Југославији је био обрнут случај. Међународне војне снаге имале су за циљ обезбеђење сецесије тј. разарање државе. То представља јединствен случај у историји УН, дубоко супротан духу Повеље и њеним основним намерама.*

РЕФЕРЕНЦЕ

Avramov, Smilja i Kreća, Milenko. 2007. *Međunarodno javno pravo*, XX izdanje, Beograd: Službeni glasnik.

- Avramov, Smilja. 1999. „Regularna armija i pobunjenici.” *Vojno delo* (4).
- Avramov, Smilja. 2011. *Međunarodno javno pravo*. Beograd: Akademija za diplomatiju i bezbednost.
- Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice [Charter of the United Nations], 26 June 1945.
- Gaćinović, Radoslav. 2009. „Društvena suština rata.” *Politička revija* 22 (4): 81–100.
- Gaćinović, Radoslav. 2010. „Demokratija i bezbednost u nacionalnoj državi.” *Srpska politička misao* 27 (1): 151–168.
- Gaćinović, Radoslav. 2013. *Ugrožavanje kapaciteta bezbednosti države*. Beograd: Filip Višnjić.
- Holsti, Kalevi J. 1995. “War, Peace, and the State of the State.” *International Political Science Review* 16 (4): 319–339.
- Jakovljević, Boško. 1967. *Antikolonijalni ratovi posle Drugog svetskog rata i međunarodno pravo*. Beograd.
- Kegli, V. Čarls i Judžin Vitkof, Jr. 2004. *Svetska politika – trend i transformacija*, Beograd: Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Diplomatska akademija.
- Krivokapić, Boris. 2010. *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*. Beograd: Službeni glasnik.
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts [Protocol II], 8. june 1977, UNTS 17513.
- Smith, Dan. 1997. *The State of War and Peace Atlas*, 3rd ed. New York: Pentagon.
- United Nations Security Council [UNSC], S/RES/244 (1967), Resolution 244 (1967) Adopted unanimously by the Security Council at its 1386th meeting, on 22 December 1967.
- Vučinić, Zoran. 2006. *Međunarodno humanitarno i ratno pravo*. Beograd: Službeni glasnik.
- Zimmerman, Tim. 1996. “CIA Story: Why Do Countries Fall Apart.” *U.S. News & World Report* (February 12).

Radoslav Gaćinović*

Institute for Political Studies, Belgrade

CIVIL WAR AS A FORM OF IMPERILMENT OF CAPACITY OF THE STATE SECURITY SYSTEM

Resume

Civil war is an armed conflict between political, national and other antagonistic social groups in one state for purpose of achievement of political and economic interests. Civil wars rarely end up with compromise and they are made as long as one side wins and established power or unless the peace is imposed by international community. That is why offence is strategy and tactics of each side. In material sense, civil war is an organized armed conflict which is similar or even equal to international conflict by its external features and it may have a form of frontal or guerrilla war. Hence, difference between civil and international conflict is not in the way of making war but in the nature of the war sides. Civil wars may have objective of changing existing political system or regime, secession of territory and its annexing to another state or creation of a separate independent state. Civil war that was led on territory of Yugoslavia was the war for eradication and creation of new states on ethnical basis. In other words, it was the war for the change of territorial sovereignty. Status (the state of affairs) of two conflicted sides in civil war may be equated if the rebelling side succeeds to gain recognition of the status of conflicted side by legal government. In the past civil wars used to be strictly an internal affair of one state. On several occasions the General Assembly of the United Nations underlined that internal conflicts were internal affairs of a state. However, from the Spanish Civil War in 1936 to the beginning of 21st century many civil wars used to be precedents or episodes of international conflicts. Internal conflicts may be also a consequence of indirect aggression. The General Assembly defined aggression while encompassing within this term also infringement of armed gangs and mercenaries with objective of provoking armed violence, disorder or uprising in

---

* E-mail address: radoslav.gacinovic@ips.ac.rs.

the state. In this case the state has the right to take measures on the basis of its domestic legislation, but it may define these measures as self-defense as well on the basis of international law. In situation when the war is proclaimed to be international crime, it is less becoming logical that formal wars start with declaration of the war, as there is no state which would risk being accused as an aggressor by international community, but in this case some great powers tend to try to accomplish their goals under cover of provoking civil wars and interventions into internal affairs of a state. Greatest number of post-Second World War local wars had started as civil wars, but after foreign military interventions grew into international conflicts, f. e. Kongo, Vietnam, Lebanon, etc. It also happens that civil war is led alongside (in parallel to) to international war and it happens in case when a legal government makes war with rebelling forces and aggressors' forces at the same time. However, it is often very difficult to understand whether one internal armed conflict may be considered to be civil war or only a common rebellion. International law has not got the criteria for differentiation of these two forms of conflict and so each internal conflict is observed separately on its own and estimation is usually made on the basis of the abovementioned criteria. For example, in practice they usually take into consideration the circumstances regarding intensity and duration of the armed conflicts, their territorial range, the range of engagement of forces, military organization of uprising, compliance of the rebels to their political elites (de facto the government), respect of the rules and customs of war, etc. These are elements for possible recognition of the rebels as the war making side.

Keywords: civil war, violence, threat, system, capacity, democracy

---

* Овај рад је примљен 24. децембра 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 4. јуна 2020. године.